

KAJIAN BASA EMOSIONAL WONTEN ING DRAMA NGGANDHUL 12 JUNI

EMOTIONAL LANGUAGE STUDIES IN DRAMA "NGGANDHUL 12 JUNI"

Dening: Ani Masfia, Prodi Pendidikan Bahasa Jawa, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta
gray.uny14@gmail.com

SARINING PANALITEN

Ancasing panaliten menika kangge ngandharaen jinis-jinis basa emosional wonten ing drama Nggandhul 12 Juni saha *fungsi* panganggenging basa emosional wonten ing drama Nggandhul 12 Juni. Panaliten menika adhedhasar konteks. Panaliten menika kalebet jinis panaliten *deskriptif*. Data ing panaliten menika awujud tembung, frasa, ukara ingkang ngemu basa emosi. Sumber data ing panaliten inggih menika pacelathon saking drama Nggandhul 12 Juni. Analisis ngginakaken *analisi deskriptif*. Anggenipun ngempalaken data menika ngginakaken metode nyemak. *Analisis* data ing panaliten menika kanthi ngglompokaken miturut jinis saha *fungsi* panganggenipun basa emosi. *Validitas* data ngginakaken *validitas triangulasi teori*, dene *reliabilitas* dipungginakaken *reliabilitas stabilitas*. Asiling panaliten ingkang kapanggihaken inggih menika: (1) jinisipun basa emosional remen kanthi *fungsi* ngandharaken raosing manah (2) basa emosional ajrih kanthi *fungsi* ngandharaken raosing manah, nyangetaken teges, pandangon, (3) basa emosional sedhik kanthi *fungsi* ngandharaken raosing manah, nedahaken raos kuciwa, (4) basa emosional duka kanthi *fungsi* nyangetaken teges, nedahaken raos kuciwa, nyepatani, dhawuh, ngina, nyindhir, ngandharaken jengkel, ngelingaken, ngandharaken raosing manah, (5) basa emosional kejut kanthi *fungsi* pandangaon, ngandharaken raosing manah, nyentak, (6) basa emosional lingsem kanthi *fungsi* ngandharaken raosing manah.

Pamijining Tembung : *Emosi, basa emosional, drama Nggandhul 12 Juni*

Abstract

This study aimed to describe the kind of emotional language in drama Nggandul 12 Juni and function use emotional language in drama Nggandhul 12 Juni. This study is based on the assessment of the context. This research is a descriptive research. Data in the form of words, phrases, or sentences that contain the data emosi. Source bases are conversations in the drama Nggandul 12 Juni. His analysis using descriptive analysis. How to collect the data by the method of listening. Analysis of the data in this study by grouping based on the type and function of the use of the language of emotion. The validity of the data using triangulation theory validity and reliability menggunakan reliabilitas for stability. The results of this study are: (1) the type of language of emotion fun with function explain my feelings, (2) emotional language to function explain my feelings, affirm, and question, (3) emotional language sad to function describes the feelings of the heart and indicates disappointed, (4) the language of emotional upset with function by function asserts, shows a sense of disappointment, cursing, orders, insulting, insinuating, showing annoyance, advising, (5) emotional language shocked with functionality questions, explain my feelings, and snapped, (6) emotional language embarrassed to explain feelings of the heart function.

PURWAKA

Basa menika piranti ingkang wigatos dhateng tiyang kangge komunikasi. Basa dipunginakaken boten namung kangge ngandharaken menapa ingkang dimaksud dening penutur ananging ugi ngandharaken menapa ingkang dipunraosaken

dening penutur. Raosing penutur menika saged dipunsebat emosi, emosi menika saged awujud basa saha tindakan.

Emosi menika saged awujud *verbal* saha *nonverbal*. Emosi verbal menika kaperangan dados kali basa lisan saha tulis. Basa lisan menika

asringipun boten nggatosaken tata tembungipun ananging langkung nggatosaken tegesipun utawi menapa ingkang badhe dipunaturaken dhateng lawan tutur. Basa tulis menika kathah-kathahipun nggatosaken bab tata tembung saha tegesipun. Kajawi, ngandharake teges saking ukara ingkang dipuntuturaken uga saged ngandharaken emosi saking penutur.

Penutur anggenipun ngandha-raken basa menika mawi raos *rasional* utawi *emosional*. Nurhayati (2005:04) ngandharaken bilih sak-menika masyarakat kathah ingkang ngginakaken raosing *rasional* tinimbang *emosional*. Bilih anggenipun ngandharaken kanthi emosional menika langkung *efektif* saha cepet tinimbang ngandharaken kanthi rasional. *Emosional* menika sipatipun langsung tumindak tanpa pemanggih saderengipun. Tindak *emosional* menika anggadhahi sipat dorongan ingkang kiyat. Goleman (wonten Nurhayati 2005:2) ugi mratelakaken “*bahasa yang kuat dan meluap-luap berasal dari pemikiran yang emosional*”. Dados, *emosi* menika paring pangribawa marang basa ingkang dipunandhareken dening penutur.

Salebeting drama Jawa “Nggandhul 12 Juni” menika dipunpanggihaken basa emosi ingkang diwicantenaken dening para paraga. Basa ingkang nggambarake emosi saged ketinggal saking tegesipun, menapa ingkang dimaksud saking penutur saha konteksipun. Jinising saking basa emosi menika kathah sanget, kadosta basa misuh, duka, seneng, nangis, nesu, tresna saha sanes-sanesipun.

Miturut Muslich M. (wonten Yusrita, 2014:1) kajian emosi saha basa menika dereng kathah ingkang ngaji dening ahli basa, mliginipun ing Indonesia. Kajian dhateng emosi menika kathah-kathahipun dipun-wontenaken saking kajian *psikologi*, *antropologi* saha *filsafat*. Pramila, bab menika dados adhedhasar paniliti ngawontenaken panaliten menika. Pawardan paniliti nлити bab menika amargi dereng wonten ingkang nлити bab basa emosional salebeting drama Jawa Nggandhul 12 Juni, saha menarik nлити basa-basa emosional saking bidang pragmatik.

Jumbuh kaliyan andharan ing nginggil menika, mila saged dipunmangertosi wosing perkawis wonten panaliten menika. Wosing perkawis wonten panaliten menika, kaserat wonten ngandhap menika.

1. Kados pundi jinising basa emosional wonten salebeting drama “Nggandhul 12 Juni”?
2. Kados pundi *fungsi* basa emosional wonten salebeting drama “Nggandhul 12 Juni” ?

GEGARAN TEORI

Pragmatik inggih menika salah satunggaling kawruh linguistik ingkang ngrembag basa saking *efek-efek tuturan* utawi teges ingkang gayut kaliyan konteksipun. Konteks anggadhahi peranan ingkang nemtoaken maksud penutur nalika *interaksi* dhateng lawan tutur. Leech (wonten Rohmadi, 2011:2) mratelakaken menawi *Pragmatics studies meaning in relation to speech situation*. Maksudipun pragmatik menika nyinauni kados pundi basa menika dipunginaken, kados pundi

pragmatik menika nyinauni makna minangka konteks.

Pragmatik menika wonten gayutanipun kaliyan konteks. Tanpa konteks, tiyang boten saged nafsiraken menapa ingkang dipunkajengaken dening penutur. Konteks inggih menika kahanan nalika wonten tuturan. Kahanan ingkang dipunmaksud inggih menika latar belakang saking prastawa utawi wontenipun komu-nikasi saha interaksi antawisipun panutur saha mitra tutur (Mulyana, 2005:20).

Perangan ingkang kalebet konteks menika, inggih menika penutur saha lawan tutur, papan, wekdal saha menapa kemawon ingkang gayut kaliyan tuturan menika. Miturut Hymes (wonten Mulyana, 2005:21-22) konteks menika kasusun saking mapinten-pinten aspek wonten salabeting tuturan. Prastawa tutur kedah anggadhahi 8 komponen tutur, inggih menika: *scene and setting* (latar), *participants*, *ends*, *act sequence*, *key*, *instrumentalities*, *norm*, saha *genre*.

Sarwono (wonten Nasrudin, 2014:2) *emosi merupakan "setiap keadaan pada diri seseorang yang disertai warna afektif baik pada tingkat lemah (dangkal maupun pada tingkat luas (mendalam). Dadas emosi inggih menika pangraosing priyantun ingkang gayut kaliyan psikologi saha dipunpresentasiaken mawi tuturan utawi tindakan.*

Basa emosi miturut Nurhayati (2005), *bahasa emosi adalah bahasa yang didorong oleh perasaan yang meluap-luap yang pada umumnya pemakaiannya kurang dapat menunguasai diri ketika dilontarkan.* Dadas basa emosi menika basa

ingkang dipunginkaken nalika ngungkapaken pangraosing penutur wekdal migunakaken basa.

Saking pangertosan para ahli wonten ing nginggil menika, saged dipundudut basa emosional inggih menika basa ingkang dipuntuturaken mawi pangribawa saking raosing tiyang menika saha limrahipun anggenipun matur, tiyang menika kirang saged nguasai emosi.

Jinising emosi menika wonten mapinten-pinten. Ekman (wonten ing Nurhayati, 2005:5) mratelakaken emosi menika kaperang dados sekawan inggih menika sedhah, ajrih, remen, saha duka. Kajawi menika, John. B. Watson ugi (wonten Nasrudin, 2014) wonten panaliten, emosi menika kaperang dados 3, inggih menika ajrih, nesu, saha tresna.

Basa emosional menika dipuntemtoaken dening pangraosan-ipun ingkang ngginakaken basa nalika ngginakaken basa menika. Adhedhasar panganggenipun basa, basa punika saged dipunandhareken kangge ngandharaken raos emotif (Jakobson wonten ing Alwasilah, 1985:221). Raos emotif tegesipun pangraos punapa ingkang saweg dipunalami dening penutur, satemah mawi basa saged dipunmangertoasi raosipun pangangge basa.

Drama ingkang irah-irahan Nggandhul 12 Juni menika sampun nate dipunpentaseken tanggal 12 Juni 2014. Drama menika dipunpentasaken dening mahasiswa kelas G 2011, Jurusan Bahasa Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni, UNY wonten ing Stage Tari Tedjokusuma.

CARANING PANALITEN

Jinising panaliten ingkang dipunginakaken inggih menika panaliten *deskriptif*. Data wonten ing panaliten menika awujud frasa, klausa saha ukara-ukara mawi gatosaken konteksipun ingkang dipunlesaken dening paraga. Metode ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten menika ngginakaken metode nyemak. Instrumen ingkang dipunginakaken wonten panaliten, inggih menika *human instrument*. Caranipun nganalisis data wonten panaliten menika inggih menika ngginakaken *teknik deskriptif*. Sesampunipun dipuntliti datanipun lajeng *validitas* data dipunukur kanthi *triangulasi teori*. Salajengipun panaliten ugi mbetahaken pamanggihipun para ahli babagan pragmatik (*expert judgment*). Para ahlinipun inggih menika dosen pembimbing. *Uji reliabilitas* menika dipunginakaken kangge nguji data kanthi tliti.

ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN

1. Basa Emosional Remen

Emosi remen inggih menika sipating tiyang ingkang nggambaraken bungahing manah. Emosi remen menika dipunpadosi *fungsi* pangangenipun basa emosional adhedhasar konteks wonten ing drama Nggandhul 12 Juni. Titikanpun basa emosional remen inggih menika: 1) ngginakaken tembung, frasa, utawi ukara ingkang negesaken tiyang menika ngraosaken remen utawi bungah, tuladhanipun : remen, seneng, bungah, tresna, 2) anggenipun matur menika limrahipun sareng kaliyan ekspresi mesem utawi ngguyu, 3) ngginakaken basa *metafora* ingkang negesaken

tiyang menika raosing remen, tuladhanipun *endahing wewelaking langit*.

(1) *Konteks*: Bung Setu ngandharaken raos tresna marang Sumi kaliyan nggegem astanipun Sumi.

Sumi : "ngomong apa?? wong awaken dhewek ya wis ngomong.."

Bung Setu : "Jebul kaya ngene ya **rasane wong lagi katresnan**." (Data 03)

Adhedhasar konteks pangangenipun basa emosional wonten ing pethikan nginggil punika kalebet emosi remen kangge ngandharaken raosing manah, inggih punika bungah manah utawi tresna. Saking tuturan menika ugi kapanggihaken ukara "*..rasane wong lagi katresnan*" ingkang anggadhahi teges menika kados tiyang ingkang ngraosaken bungahing manah amargi remen kaliyan tiyang sanes. Bab menika saweg dipunraosaken Bung Setu dhateng Sumi (Seti). Dados Bung Setu wonten kahanan menika ngandharaken menawi manahipun bungah utawi saweg kasmaran kaliyan Seti.

2. Basa Emosional Ajrih

Basa emosional ajrih, inggih menika pangraosan ingkang boten tamtu, sumelang marang menapa kemawon ingang badhe dumadi ingkang kawujudaken kanthi basa. Basa emosional menika dipunpadosi *fungsi* pangangenipun basa emosional adhedhasar konteks wonten ing Nggandhul 12 Juni.

Titikanpun basa emosional ajrih inggih menika:

- ngginakaken tembung, frasa, utawi ukara ingkang negesaken tiyang menika ngraosaken ajrih, tuladhanipun : ajrih, sumelang, wedi,
- anggenipun matur menika limrahipun sareng kaliyan ekspresi nangis, kejut,

- konteksipun menika nedahaken kahanan ingkang ajrih.

Fungsi basa emosional ajrih salabeting drama Nggandul 12 Juni menika kapanggihaken kanthi *fungsi* ngandharaken raosing manah, saha kanthi *fungsi* nyangetaken teges. Salah satunggaling data wonten ngandhap menika, ingkang kalebet basa emosional ajrih salabeting drama Nggandul 12 Juni.

- (2) Konteks: Seti ajrih amargi dipundhawuhi blenjani sumpahe dening Mas Bagus.

Mas Bagus : “*Yen saumpama sumpahe dijabut piye..??*”

Seti : “*Boten saged Mas...Kula ajrih dhateng wewelaking langit lan bumi, mendha endahing jagat iki, yen kau duwe bojo bagus tur netepi amanate rakyat..*” (Data 32)

Tuturan nginggil punika kalebet jinis basa emosional ajrih amargi salebeting tuturan menika wonten ukara “*Kula ajrih dhateng wewelaking langit lan bumi*”, ateges tiyang menika ajrih dhateng menapa ingkang sampun dados hukum wonten ing donya menika. Ukara menika nedahaken emosi ajrih ingkang dipunraosaken deningSeti. Seti ngraosaken ajrih amargi mblenjani ingkang sampun dados sumpahipun, inggih menika kedah gadhah garwa lurah. Emosi ajrihipun Seti menika dhumateng Gusti Pangeran, ajrih saumpami boten saged netepi sumpahipun. *Fungsi* kanthi ngandharaken raosing manah saged ketingal saking tuturan Seti menika, Seti ngandharaken yen piyambakipun ajrih dhateng menapa ingkang sampun dados garising gesang. Seti menika ajrih saumpami boten saged netepi ingkang dados sumpahipun.

3. Basa Emosional Sedhik

Pirembagan salajengipun ing bab punika badhe dipunandharaken basa emosional sedhik ing drama Nggandul 12 Juni. Basa emosional sedhik, inggih menika basa ingkang dumadi saking tiyang ingkang ngraosaken bab kelangan barang utawi menapa kemawon ingkang dipungadhahi ical boten wonten.

Titikanpun basa emosional sedhik inggih menika:

- ngginakaken tembung, frasa, utawi ukara ingkang negesaken tiyang menika ngraosaken sedhik,tuladhanipun : sedhik, kelangan,
- anggenipun matur menika limrahipun sareng kaliyan ekspresi nangis, praupanipun suntrut,
- ngginakaken basa *metafora* ingkang negesaken tiyang menika raosing sedhik, kadosta :”*..ati kula sampun perih...*”

Fungsi basa emosional sedhik salabeting drama Nggandul 12 Juni menika kapanggihaken kanthi *fungsi* ngandharaken raosing manah, saha kanthi *fungsi* nedahaken raos kuciwa. Salah satunggaling data wonten ngandhap menika, ingkang kalebet basa emosional sedhik salabeting drama Nggandul 12 Juni.

- (3) Konteks: Gothel lagi sedhik amarga Ki Lurah Seda.

Gothel : “*Ya kuwi bener. Nanging aku taksih sedhik, sedhik kelangan Ki Lurah. Ki Lurah sing nduweni sipat kabaceikan, adil lan prasaja.*” (Data 12)

Ukara “*nanging aku taksih sedhik* “ menika ateges Gothel taksih ngraosaken sedhik. Mula bab menika ingkang nedahaken kalebet jinis basa emsoi sedhik. Gothel sedhik amargi Ki Lurah Sanggalangit menika sampun seda. *Fungsi*ipun kangge ngandharaken raosing manah, menika ketingal saking menapa ingkan dipuntuturaken

dening Gothel menika. Wonten kahanan menika Gothel ngraosaken sedhik amargi kelangan tiyang ingkang wonten gesangipun Gothel. Kelangan wonten bab menika tiyang ingkang dipunremeni seda lajeng dadoskaen emosi sedhik.

4. Basa Emosional Duka

Pirembagan salajengipun ing bab punika badhe dipunandharaken basa emosional duka ing drama Nggandhul 12 Juni. Basa emosional duka, inggih menika basa ingkang dipunginakaken dening tiyang kangge munjudaken utawi *ekspresikan* menapa ingkang saweg dipunraosaken dening manah amargi wonten sebab ingkang ndadosaken tiyang menika boten remen.

Titikanpun basa emosional duka inggih menika:

- ngginakaken tembung, frasa, utawi ukara ingkang negesaken tiyang menika ngraosaken duka, tuladhanipun : nesu, mboten remen, jengkel, sengit,
- ngginakaken basa ingkang kasar, kadosta: asu, jangkrik, kompre-ngan saha sanesipun,
- anggenipun matur menika limrah -ipun sareng kaliyan ekspresi nyentak, sawantenipun inggil,
- ngginakaken basa *metafora* ingkang negesaken tiyang menika raosing duka, sengit, jengkel, mangkel.

Fungsi basa emosional duka salabeting drama Nggandul 12 Juni menika kapanggihaken kanthi *fungsi* ngandharaken raosing manah, nedahaken raos kuciwa, nyagetaken teges, nedahaken raos kuciwa, nyepatani, dhawuh, ngina, nyindhir, ngandharaken jengkel, piweling, ngandharaken

raosing manah. Salah satunggaling data wonten ngandhap menika, ingkang kalebet basa emosional duka salabeting drama Nggandul 12 Juni.

- (4) Konteks: Bowo boten sarujuk kaliyan Gothel saha Gendhis amargi miturut Gothel Ki Lurah menika sae.

Gothel : “*Fitnah yen kuwi Kang...!! Nyambut gawe tanpa pamrih, adil saha cekelan ing bebener..*”(Data 08)

Data 08 menika kalebet jinis basa emosional duka ketingal saking kahanan menika, anggenipun Gothel ngaturaken menika ngginakaken swanten ingkang inggil. Gothel ngraosaken duka amargi boten sarujuk kaliyan pemanggihipun Kang Bowo. Ukara “*fitnah yen kuwi Kang..!!!*”menika ateges menapa ingkang dipunandharaken dening Kang Bowo bab Ki Lurah boten dipuntampi dening Gothel.

Fungsipun nyagetaken teges, menika saking konteks. Anggenipun Gothel matur menika nyagetaken teges yen Ki Lurah menika sanes tiyang ingkang korupsi kaliyan polusi kamangka Gothel matur “*fitnah yen kuwi Kang..!!!*”. Tuturan Gothel menika nyagetaken teges yen Gothel menika boten sarujuk kaliyan pamanggihipun Kang Bowo.

5. Basa Emosional Kejut

Pirembagan salajengipun ing bab punika badhe dipunandharaken basa emosional duka ing drama Nggandhul 12 Juni. Basa emosional kejut, inggih menika basa ingkang dipunginakaken dening tiyang kangge munjudaken utawi *ekspresikan* menapa ingkang saweg

dipunraosaken dening manah amargi wonten kahanan inkang dumadi boten dipunyana.

Titikanpun basa emosional kejut inggih menika:

- ngginakaken tembung, frasa, utawi ukara ingkang negesaken tiyang menika ngraosaken kejut, tuladhanipun : astaga, kaget, ya Gusti, lan sanes-sanesipun,
- anggenipun matur menika limrahipun ngginakaken swanten ingkang inggil saha wonten *penekanan*,
- ngginakaken basa *metafora* ingkang negesaken tiyang menika raosing kejut, gumun, *terkesipa, terpana*.

Fungsi basa emosional kejut salabeting drama Nggandul 12 Juni menika kapanggihaken kanthi *fungsi* ngandharaken raosing manah, nyentak, pandangan, nedahaken raos gumun, nedahaken raos remen, ngandharaken raos duka.. Salah satunggaling data wonten ngandhap menika, ingkang kalebet basa emosional kejut salabeting drama Nggandul 12 Juni.

(5) Konteks: Bung Setu kepanggih kaliyan Seti, lajeng ngundang Seti ing wayah dalu saha kahanipun peteng.

Bung Setu : “*Seti...!!*.”

Seti : “*Kok ngerti jenengku ???!! aja-aja gendrewo ! (Data 01)*”

Konteks 5 menika nedahaken basa emosional kejut. Wonten kahanan menika Seti menika mlampah piyambak nalika wengi kahanan peteng. Dumadakan wonten swanten ingkang ngundang Seti menika. Bab menika ingkang ndadosaen Seti kejut amargi wonten kahanan peteng menika kok wonten tiyang ingkang ngertos asmanipun Seti. *Fungsipun* data 01 menika pandangan. Data 01 menika wonten ukara “*Kok ngerti jenengku ?*, menika kalebet ukara pandangan. Wonten konteks

menika Seti takon kaliyan piyambakipun, amargi kejut kenging menapa wonten swanten ingkang ngundang piyambakipun wonten kahanan peteng menika.

6. Basa Emosional Lingsem

Pirembagan salajengipun ing bab punika badhe dipunandharaken basa emosional duka ing drama Nggandul 12 Juni. Basa emosional duka, inggih menika basa ingkang dipunginakaken dening tiyang kangge munjudaken utawi *ekspresikan* menapa ingkang saweg dipunraosaken dening manah amargi wonten sebab ingkang ndadosaken tiyang menika boten kajeng mahyaaken utawi ngandharaken amargi boten wantun.

Titikanpun basa emosional lingsem inggih menika:

- ngginakaken tembung, frasa, utawi ukara ingkang negesaken tiyang menika ngraosaken lingsem, tuladhanipun : isin, ora wani, lan sanes-sanesipun,
- anggenipun matur menika limrahipun sareng kaliyan ekspresi mesem, swantenipun lirih,
- konteksipun nedahaken tiyang menika ngraosake anggadhahi raos klentu, kesel, nyesel, aib, saha remuking raosing manah.

Fungsi basa emosional lingsem salabeting drama Nggandul 12 Juni menika kapanggihaken kanthi *fungsi* ngandharaken raosing manah. Salah satunggaling data wonten ngandhap menika, ingkang kalebet basa emosional lingsem salabeting drama Nggandul 12 Juni.

(6) Konteks: Mas Bagus kaliya Bung Setu saweg gumenan, lajeng pinanggih kaliyan Seti.

Mas Bagus: “*Emoh..moh isin aku.*” (Data 18)

Data 18 menika nedahaken basa emosional lingsem. Wonten kahanan menika Mas Bagus pinanggih kaliyan Seti, lajeng Mas Bagus remen marang Seti ananging lingsem anggenipun badhe tepang. Tuturanipun Mas Bagus menika ngandharake “*emoh..emoh isin aku..!!!*”, menika ateges Mas Bagus ngraosaken emosi lingsem amargi wonten tiyang ingkang dipunremeni wonten caketipun. Fungsipun menika kangge ngandharaken raosing manah. Wonten kahanan menika Mas Bagus ngandharaken raos isin dhateng tiyang setri ingakng ayu. Lajeng dipunaturi tetepangan kaliyan Bung Setu nanging Mas Bagus boten purun amargi lingsem.

DUDUTAN

1. Jinisipun basa emosional ingkang dipunginakaken ing salabeting drama Nggandhul 12 Juni inggih menika remen, ajrih, sedhah, duka, kejut, lingsem.
2. *Fungsi* basa emosional ingkang kapanggihaken wonten salebeting drama Nggandhul 12 Juni inggih menika, basa emosional remen kanthi *fungsi* ngandharaken raosing manah, basa emosional ajrih kanthi *fungsi* ngandharaken raosing manah, basa emosional ajrih kanthi *fungsi* nyangetaken teges, basa emosional sedhah kanthi *fungsi* ngandharaken raosing manah, saha basa emosional sedhah kanthi *fungsi* nedahaken raos kuciwa, basa emosional duka kanthi *fungsi* nyangetaken teges, basa emosional duka kanthi *fungsi* nedahaken raos kuciwa, basa emosional duka kanthi *fungsi* nyepatani,

basa emosional duka kanthi *fungsi* dhawuh, basa emosional duka kanthi *fungsi* ngina, basa emosional duka kanthi *fungsi* nyindhir, basa emosional duka kanthi *fungsi* ngandharaken jengkel, piweling, ngandharaken raosing manah, basa emosional kejut kanthi *fungsi* pandangon, basa emosional kejut kanthi *fungsi* ngandharaken raosing manah, basa emosional kejut kanthi *fungsi* nyentak, basa emosional lingsem kanthi *fungsi* ngandharaken raosing manah.

KAPUSTAKAN

- Al Baqi, Safiruddin. 2015. Ekpresi Emosi Marah. *Buletin Psikologi Volume 23, No.1, Juni 2015: 22-30*
- Albin, Rochelle Semmel. 1986. *Emosi Bagaimana Mengenal, Menerima dan Mengarahkannya*. Yogyakarta: 1986
- Azizah, Khusnul. 2009. *Pengelolaan Emosi pada Santri Hufadz*. Skripsi S1. Yogyakarta: Universitas Islam Negeri Sunan Kalijaga
- Baktio, Hari. 2013. *Kecerdasan Emosi*. Jakarta: Bahan Ajar Diklat Kepemimpinan Aparatur Pemerintahan
- Cummings, Louise. 2007. *Pragmatik Sebuah Persepektif Multidisipliner*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar
- Djajasudarma, Fatimah. 2012. *Wacana dan Pragmatik..* Bandung: PT Refika Aditama
- Goleman, Daniel. 2001. *Kecerdasan Emosi untuk Mencapai Puncak Prestasi*. Jakarta : PT Gramedia Pustaka Utama
- _____. 2001. *Emotional Intelligence : Kecerdasan Emosional*. Jakarta : PT Gramedia Pustaka Utama
- Hamzah, dan Sunaryo. Kategorisasi Kata Emosi pada Bahasa Mandailing : Suatu Kajian Eksploratif. *Jurnal Bahasa dan Seni, 1,1, hlm. 49-54*

- Kunjana Rahardi. 2009. *Sosiopragmatik*. Jakarta: Erlangga
- _____. 2005. *Pragmatik: Kesantunan Imperatif Bahasa Indonesia*. Jakarta: Erlangga
- Latifa, Rena. 2012. *Bab 3: Psikologi Emosi: Jenis Pengalaman Emosi*. Jakarta : Direktorat Pendidikan Tinggi Islam, Dirjen Pendidikan Islam, Kementerian Agama RI
- Mahsun. 2007. *Metode Penelitian Bahasa*. Jakarta: PT Rajagrafindo Persada.
- Martin, Anthony Dio.2003. *Emotional Quality Management*.Jakarta : Penerbit Arga
- Mulyana. 2005. *Kajian Wacana*. Yogyakarta: Tiara Wacana
- Moloeng, Lexy J. 2007. *Metodologi Penelitian Kualitatif (Edisi Revisi)*. Bandung: Remaja Rosdakarya Offset.
- Nasrudin, Imam. 2014. *Emosi dan Aspeknya*. Sumatera Selatan: MAN Sakatiga
- Nurhayati dkk. 2005. *Bahasa Emosi Wanita Karier di Kota Makasar (Kajian Psikososiolinguistik)*. Makasar: Universitas Hasanudin
- Prihatiningsih, Wui Setiyo. 2009. *Pemakaian Ungkapan Emosi Negatif Masyarakat Karangawe Demak Dalam Ranah Pasar : Kajian Sosiolinguistik*. Skripsi S1. Semarang: Jurusan Bahasa dan Sastra Indonesia, Universitas Negeri Semarang
- Rohmadi, Muhammad. 2010. *Pragmatik Teori dan Analisis*. Surakarta: Yuma Pustaka
- Salam. 2013. *Bentuk dan Jenis Bahasa Emosional Dalam Bahasa Tolaki*. Gorontalo:Universitas Negero Gorontalo
- Setiyadi, AG. Bambang. 2006.*Metode Penelitian untuk Pengajaran Bahasa Asing: Pendekatan Kuantitatif dan Kualitatif*. Yogyakarta: Graha Ilmu
- Siregar, Barhen Umar. 2009. *Emosi dan Kebudayaan dalam Metafora*. Jakarta: Universitas Atma Jaya
- Soeparno. 2002. *Dasar-Dasar Linguistik Umum*. Yogyakarta : PT Tiara Wacana Yogya
- Tarigan, Henry Guntur.1986. *Pengajaran Pragmatik*. Bandung: Angkasa
- Watuna. Edward. 2014. *Penggunaan Bahasa Dalam Mengekspresikan Emosi Kegembiraan Dalam Film Twilight Saga Oleh Stephenie Suatu Analisa Psikolinguistik*. Manado : Universitas Sam Ratulangi
- Widayat, Afendy. 2006. *Diklat: Drama Jawa*. Yogyakarta: Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni, UNY
- Widhiarso, Wahyu. 2010. "Struktur Semantik Kata Emosi dalam Bahasa Indonesia". *Jurnal Psikologi*,37,2, hlm.153-164
- Widyani,Nugrahening.2011. *Implikatur pada iklan radio di kabupaten Purbalingga (Suatu Tinjauan Pragmatik)*. Skripsi S1. Yogyakarta: Jurusan Pendidikan Bahasa Jawa, FBS, UNY.
- Wijana, I Dewa Putu. 1996. *Dasar-Dasar Pragmatik*. Yogyakarta: Penerbit Andi
- Yanti, Yusrita. 2009. *Bahasa Emosi Kandidat Presiden dalam Sebuah Debat*. Jakarta: Universitas Atma Jaya
- Yule,George.2006. *Pragmatik*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.

